

Peters »Gamle Julefar« og julemanden.

Af Vibeke Stybe

I »Ordbog over det danske Sprog« står der om ordet »julemand«, at det næppe er blevet brugt før 1900, og at forestillingen er af tysk og engelsk (amerikansk) oprindelse. På gamle billedark allerede i forrige århundrede findes imidlertid af og til den danske betegnelse »julemand«. – I »Peters Jul«, som *Johan Krohn* skrev i begyndelsen af 1860'erne, kaldes julemanden enten »Den gamle Jul« eller »Den gamle Julefaer«.

I forrige århundredes børnelitteratur tog julemandens udseende lidt efter lidt form, og han blev en sammenblanding af flere forskellige skikkelser: den hellige Sankt Nikolaus (Santa Claus), den strenge Kong Frost (Hr. Vinter) og den populære Father Christmas fra de engelske mummespil. Det er bogstavelig talt næsten ugørligt at rede trådene ud i denne proces.

Den katolske helgen *St. Nikolaus* er kendt i den kristne verden, hvor mange kirker er viet til ham. Han blev biskop i Myra i Lilleasien, og på kalkmalerier kan man se ham med bispehue og stav i hånden. Jeg skal ikke komme ind på de mange legender, der findes om ham; men en af dem er jomfrulegenden, der stammer fra det 9. årh.: Nøden tvinger en adelsmand til at henvise sine tre giftfærdige døtre til prostitution. Da St. Nikolaus erfarer dette, kaster han i natens mulm og mørke tre poser med guld ind ad vinduet, så de tre piger kan undgå den grufulde skæbne. Det er første gang St. Nikolaus optræder i rollen som gavebringer. Senere er der mange vidnesbyrd om, at man på hans helgendag, 6. december, kom med gaver til børn. Han er den egentlige stamfader til julemanden. *Mogens Lebech* skriver i sin bog »Julemanden« (1968): »Mærkeligt nok er det, at man her til lands næppe kan finde et samtidigt vidnesbyrd om Sankt Niko-

De onde Spottere.

Dette gik ind ad det ene Ære og ud ad det andet, men Straffen kom snart; thi TrolDET kom og puttede begge to i sit Blækhuus.

Et enkelt billede fra et billedark fra Gustav Kühn, (ca. 1860). Den store Bastian er her plagieret, og Bastian-figuren (St. Nikolaus) er klædt i en blå, pelsbræmmed kåbe. Han kaldes på dansk »TrolDEN« – hverken julemanden eller St. Nikolaus var på den tid kendt af danske børn.

laus som børnenes helgen og »julemand« – for at bruge et moderne udtryk.« Først langt senere tales der om Sankt Nikolaus-gaver, der gives under mange forskellige former.

Nikolas og Bastian

St. Nikolaus var kun lidt kendt i Danmark og af danske børn. Den første billedbog, hvori han afbildes, er »Den store Bastian«, der udkom i Tyskland i 1845 – dansk bearbejdelse 1847 med titlen: »Vær lydige«. Navnet »Den store Bastian« kom først på titelbladet fra 1867. På tysk hedder den frygtindgydende bussemand »Der grosse Niko-

laus«, og han kommer ikke med gaver til børn. Oprindeligt var St. Nikolaus ikke kun mild – han kunne også være streng og ses ofte afbildet med et ris i hånden og i følgeskab med sin hjælper, Knecht Ruprecht.

Den danske oversætter måtte finde et helt nyt navn til den i Tyskland velkendte figur, og han valgte navnet Bastian, en forkortelse af et andet helgennavn, Sebastian, der ikke har nogen tilknytning til børn. Johan Krohn skriver i et forord til den danske udgave fra 1901: »Denne Navneforandring maa imidlertid anses for fuldt tilladelig; thi dels klinger Navnet »Bastian« betydelig mere truende end »Nicolas«, og dels maa det indrømmes, at, naar gamle Fatter Jul her optræder kun streng og striks og uden sit Juletræ, men med et Kæmpeblækhuis og paa gule Tøfler i Stedet for Snestøvler, da er han gaaet saa langt et Stykke uden for sin sædvanlige Rolle, at han i Grunden er ophørt at være sig selv og derfor kan kaldes, hvad det skal være.«

At »Den store Bastian« er en julebog, viser titelbladet, hvor der både er juletræ og gaver. Øverst ses en engel, der tilsyneladende er gavebringeren. *Heinrich Hoffmann*, som skrev og tegnede »Struwelpeter«, som bogen hedder på tysk, lavede den som julegave til sin treårige søn.

Pudsigt er det at se Den store Bastian (St. Nikolaus) på et billedark fra Gustav Kühn (Nr. 1010, ca. 1860), hvor fire af Hoffmanns historier er plagieret. Han ligner her nærmest en julemand og er klædt i en blå pelsbræmmede kåbe. På dansk kaldes han »Trolde«. Hverken julemanden eller St. Nikolaus var jo kendte begreber for datidens danske børn.

Kong Vinter og Julefar

Johan Krohn havde sin egen opfattelse af den gamle julefar, og han accepterede ikke Sankt Nikolaus og hans barske følgesvend, Knecht Ruprecht, som julemanden og hans følgesvend. I første udgave af hans berømte »Peters Jul« ligner julemanden på omslaget også mest eventyrets kong Vinter, der vandrer på sneen gennem gaden med store kanestøvler på. Han har heller ingen gavesæk. – Imidlertid må der skelnes mellem julemanden på omslagets for- og bagside, og julemanden inde i bogen. Det er nemlig to forskellige personer. Inde i bogen bærer han under armen et dejligt juletræ (»det største vist i Skoven«); han spreder juleglæde, selv om der står: »Ved Husets Dør han stille staaer og lytter meget længe; han vide maa, før ind han gaaer, om der er slemme Dreng.« I denne første udgave tegner *Pietro Krohn* og *Otto Haslund* »den gamle Juul« i en hvid kofte og med et stort, hvidt

III. *3* Mørkningen Juleaften.

Vi har næsten ikke sovet inat,
 Og Dagen har været saa lang;
 Nu har vi os der paa Stamerne sat,
 Fortæl en Historie engang,
 Vi veed, Du over hundrede kan!
 Mens Fæd og Moer gjer Træet i Stand,
 Fortæl, lille Bedstemor! Hjer det! Ha!
 Men en, som er lang, at Tiden kan gaar!

Bedstemoder fortæller:

„Hver Juleaften netop nu,
 Naar Juletræet feger,
 Da kommer — Peter, heter Du! —
 Igjennem Afrens Taager
 Med store Kanelovler paa
 Den gamle Jul til Staden;
 Fra Bindeet kan man see ham gaar
 Paa Sneen gjennem Gaden.

Et deiligt Juletræ han bær,
 Det største vist i Stoven!
 Hans Esbjørn naaer lige til hans Aaer,
 Og paa hans Hat foreven
 Et lille Juletræ der staar;
 Det staaer og det stimer
 Paa Næsen og de hvide Haar
 Og paa hans rede Kinder,
 Ved Hvilets Dør han lille staaer
 Og ligger meget længe;
 Han vide maa, ser ind han gaar,
 Om der er slumme Dreng,
 Og hører han, at Fæd er ved,
 Amens han Træet lader,
 Han refter strax ad Trappen ned
 Og ud paa Gaden render,
 Men hører han, at Fæd og Moer
 Er glad for deres Dreng,
 Amens de pynte Juletræ
 Og Væ i Træet hange.

skæg. Foruden juletræet har han, lidt upraktisk, et funkende lys i toppen af sin hætte. Med dette tænder han julelysene i de mange hjem med artige børn. Ingen andre steder spreder julemanden vist glædens lys på denne måde.

Bemærkelsesværdigt er omslagets for- og bagside, som ikke skyldes de to danske tegnere, og bogens form. Den er skåret til efter julemandens hætte. Julemanden med det hvasse blik på omslaget af »Peters Jul« er faktisk den strenge, personificerede Vinter, der bringer kulde og sne med sig. Hans hvide skæg ser ud som istapper, og han er også (som påvist af Mogens Lebech i »Julenissen«. 1966) kopieret efter den tyske kunstner *Moritz von Schwinds* »Herr Winter«, der optræder på et billedark af samme navn (Münchener Bilderbogen, No.5 fra ca. 1847). På dette billedark ses den uvelkomne Hr. Vinter, kutteklædt og med en krans af kristtjørn om hættens. Hans lange skæg er frosset til is, og han fryser. Derfor går han ind til en bonde for at bede om lidt varm suppe; men man nægter at bispise denne barske herre. Sørgmodig vandrer han videre, og overalt bliver han kostet væk. Måske går det bedre i byen, tænker han; men i det første hus, han besøger, bliver han bundet af tjenestepigen, der piner ham ved den varme ovn. Han river sig løs og styrter ud på gaden. Juleaften er der lys i alle vinduer, og børnenes jubel lyder ud til ham. Forgæves går han fra dør til dør, uden at nogen vil vide af ham, selv om han nu bærer på et tændt juletræ. Til sidst beslutter han at gå til julebal, men også her bliver han smidt på porten. Da isen omsider bryder op og sneen smelter, plukker den gamle Hr. Vinter en vintergæk og bringer dette forårstegn til et lille barn, der ligger i sin vugge. Derefter vender han tilbage til sit kolde hjemland.

King Winter og Herr Winter

Brødrene Krohn og Otto Haslund har nok kendt det tyske billedark, men vel næppe set en lille anonym billedbog »*King Winter*«, der blev udgivet på engelsk (evt. også på tysk) i Hamburg ca. 1859 – syv år før vor egen »Peters Jul«. Denne lille bog er i farvetryk og, ligesom den danske, skåret til efter julemandens hætte – en såkaldt scapebook.

Peters Jul. Kbh. Wøldike, 1866. - Delvis håndkoloreret.

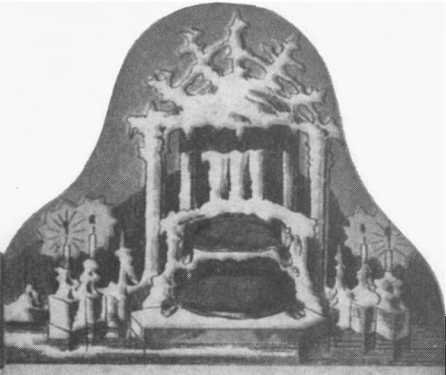
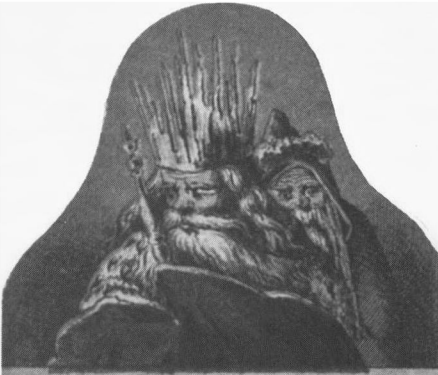
Billedfrisen er tegnet af Pietro Krohn og Otto Haslund. Omslaget er til dels kopieret efter Moritz von Schwinds billedark om Hr. Vinter. (Münchener Bilderbogen No. 5 fra ca. 1847)

Den uvelkomne Hr. Vinter, tegnet af Mouritz von Schwind. (Münchener Bilderbogen, No. 5 fra ca. 1847). Han er kutteklædt og har en krans af kristtjørn om sin hætte. Det første forårstegn, en vintergæk, bringer han som gave til et lille barn.

*"Tell us about King Winter,
And about Jack Frost, his man;
We'll not be noisy or naughty at all,
But as good as ever we can."*

*"Well then;" says mamma, "you, Jenny,
May knit and listen, my dear;
And Johnny may split up wood, to make
The fire burn bright and clear."*

*King Winter dwells in the North;
Far away in the Frozen Zone,
In a palace of snow he holds his court,
And sits on an icy throne.*

*He has cushions of course: his Queen
Made them out of her wedding gown.
Stuffing them well with snowflakes fine,
And soft as eiderdown.*

*Omslag og opslag til »King Winter«, trykt på engelsk i Hamburg ca. 1859.
Skikkelsen på omslaget er Jack Frost, Kong Vinters følgesvend.*

Omslaget viser samme figur som »Herr Winter« i Moritz von Schwinds billedark og ligner til forveksling »Peters Jul« i 1. udg.

»King Winter« blev udgivet i faksimile af Library of Congress i 1985, og det var en reklame herfra, der viste, at vor danske »Peters Jul« fra 1866 i sit ydre har haft et tydeligt forbillede. Måske har forlæggeren, Fr. Wøldike, set »King Winter« og brugt ideen – eller måske har hans meget unge lærling, Ernst Bojesen, haft øje for den. Forskellen i de to bøgers udseende er ikke stor. Skikkelsen har i Danmark en grangren under armen, mens den i Amerika har et ris. Den danske »Julefaer« har ikke, som den tyske og amerikanske figur, en krans af kristtjørn om hættten, til gengæld en rød kvast, der ses på bogens bagside. Forsidefiguren i Danmark er »julemanden«, mens han i Amerika er King Winters hjælper, Jack Frost, som har samme funktion som Sankt Nikolaus' hjælper, Knecht Ruprecht.

Handlingen i versene er i korthed således: En dreng og en pige beder deres mor fortælle noget om Kong Vinter og Jack Frost. Det gør hun gerne, hvis pigen vil strikke og drengen skære pindebrænde imens – ørkesløse må de ikke sidde. Hun fortæller, at kong Vinter har sit slot højt mod nord, at han er klædt i en rød kåbe med hermelinskrave og har en krone af istapper på hovedet. Han bor med sin dronning i et slot af sne, hans trone er af is og polstret med bløde puder, stoppet med snefnug. Kongens følgesvend, Jack Frost, er rødmosset og kutteklædt. Kong Vinter ankommer hvert år ved solhverv. Han har et stort følge med sig, og de kører i slæder, trukket af rensdyr. Kongen kommer overalt, og Jack Frost har travlt. Han må feje alle floder og søer, fordi kongen holder af blanke spejle. De nøgne træer skal klædes i hvidt og pyntes med istapper, og isblomster skal pryde alle vinduer. Det glæder kongen at se piger og drenge lege med sneen, bl. a. laver de en kæmpemæssig snemand, så stor som en russisk czar; de kører i slæde og løber på skøjter. Jack Frost skal nu forvise sig om, at børnene har været gode og artige. De artige skal have et fint juletræ og gaver, men til de uartige binder dronningen birkeris. De børn, som ikke har været gode, bliver bange og spørger deres mor, hvornår kong Vinter og Jack Frost går deres vej igen. Moderen svarer, at først når kongen har bragt den første vintergæk til et barns vugge, drager han igen mod nord.

I denne version er Kong Vinter både den russiske eventyrskikkelse og Sankt Nikolaus med sin følgesvend. Men han er også den milde julefar, der kommer kørende med sine rensdyr og bringer juletræ og gaver med til artige børn. Det er dog ikke kongen, men Jack Frost der er afbildet på omslaget. I det tyske billedark var den kutteklædte skik-

kelse selveste Hr. Vinter, og på det danske omslag er han den rare julefar. – Den samme tegning er altså brugt til at illustrere tre forskellige personer.

»Peters Jul« – førsteudgaven

Brødrene Krohns forældre havde opholdt sig en årrække i Tyskland og England, og de juleskikke, de havde lært at kende i udlandet, bragte de med hjem til Danmark. Hos familien Krohn blev julen fejret efter alle kunstens regler. I et af de få eksemplarer, der er bevaret af »Peters Jul« i førsteudgaven, har Johan Krohn skrevet en dedikation til enten sin mor eller far:

»Med Tak dig være Bogen bragt,
Thi aldrig skal jeg glemme:
Hvad jeg i denne Bog har lagt,
Det har jeg lært herhjemme.

Jeg har det lært herhjemme, ja,
Naar Du vil Bogen skue,
Du træffer mangt et Minde fra
Vor egen Julestue.

1866 Julen.

Forf.«

H. P. Rohde, der har skrevet om »Peters Jul« (1962) gengiver også et brev fra Johan Krohn til en god bekendt, fru Conradsen. Det er dateret »Julen 1866« og lyder således:

»Kjære Fru Conradsen!

Hermed en skrækkelig Ting! – Men hør nu først en lille Forklaring! – Seer De, engang i min Ungdom, for 3 Aar siden, hittede jeg paa nogle Julevers for om muligt at levere de smaa danske Skoledrenge noget, de kunde forstaa og more sig og blive klogere ved. Dengang lykkedes det mig ikke at finde nogen Forlægger. Først ifjor blev det til noget; jeg fik Boghandler Wøldiche til at forlægge Bogen, og Pjetro og Haslund tegnede Billeder dertil. Ja, det lyder nu maaske for enhver, som seer Bogen, latterligt, men jeg paastaaer dog, at deres Billeder vare nettede. Men i Julen er det en travl Tid for Lithograferne, og derfor kom Bogen i Hænderne paa et rigtigt Svin (undskyld Udtrykket!) af en Lithograf. Da vi kom op for at see Værket, vare vi nær besvimedede alle tre over det, vi saae. Bogen var ødelagt, fortegnet, formalet, trykt

og indbundet og udstyret som en 2 Skillingsbog! Kort og godt, dens Kjælderudseende gjorde, at vi nedlagde Protest og nægtede, at Bogen maatte see Dagens Lys i den Kostume.

Men, hvordan gaaer det i denne Verden! I Sommer gik vor arme Forlægger Fallit, en meget stor Fallit tilmed. Nu fornylig sendte han os Bud, at han havde Oplaget fra ifjor, og nogle Skillinger kunde han vel nok faa ud af det [overstreget: dem] og vilde derfor gjerne sælge disse Bøger. See, overfor en stakkels falleret Fyr kunde vi dog ikke nænne at sige Nei til en mulig Indtægt, vi sagde Ja og lukkede vore Øine, da Bogen kom, og bleve enige om ikke at lade en Kat vide, at Pjetro og Haslund havde tegnet den, og derfor ikke sende den til nogen undtagen vore Tanter i Odense. Og jeg lovede det; men – jeg kunde nu altid have havt svær Lyst til at sende Dem den og desuden: jeg husker tydeligt, jeg ifjor ved Julen sagde til Dem, at jeg havde haabet at levere Dem en lille Julegave, men kunde ikke, men skulde nok en anden Gang komme med den. See nu, seer jeg ikke rettere end, at jeg sender Dem den i al Stilhed, beder Dem ikke at vise den til nogen-somhelst (undtagen da Deres Mand, hvis det kunde more ham), seer med al mulig Ovenbærenhed paa dette slemme Tøieri, gjemmer den i den brændende Kakkellovn eller paa Bunden af en dyb Skuffe og aldrig lader de to Tegnere erfare, at jeg har spillet Skurkerollen i denne Julekomedie! –

Ja, De maa ikke blive vred over alt dette Vrøvl, men – paa andre Betingelser tør jeg ikke sende Dem min arme Bog!

Og forøvrigt en glædelig Jul til Dem, Deres Mand, Moder og Datter!

Deres hengivne, skurkeagtige
Johan Krohn.«

Dette brev oplyser mangt og meget om »Peters Jul« og bogens mystiske tilblivelse. Den blev altså allerede trykt i 1865, og bogens udseende kom helt bag på de tre kunstnere. Var det mon fordi de genkendte Moritz von Schwinds figur på omslaget? De nægtede endog, at bogen måtte se dagens lys »i den Kostume«. På den anden side er billedfriesen tilsyneladende lavet efter bogens tilskæring – medmindre det er forlægger og litograf, der har tilskåret billederne. Bogen var jo ødelagt, fortegnet, formalet osv. Den var delvis håndkoloreret.

Ingen måtte vide, hvem der havde været ophavsmænd til denne »skrækelige Ting« og »arme Bog«. Den udkom også så anonymt, at man kun kan konstatere, at den er lavet i Emil Olsens lith. Inst. Men

Johan Krohn, der elskede sine vers og fandt billederne nette, kunne ikke slippe sit hjerte barn så let. Han sendte bogen til nogle få venner og bekendte, og derfor eksisterer den i dag i enkelte eksemplarer. Et af dem sendte han også til sin gamle skolekammerat, bogsamler og rektor Maximilian Bruhn, »med Tak for Følgeskab gennem tre Skoler«.

»Peters Jul« – andenudgaven

I 1870 fik Johan Krohn sit store ønske opfyldt, en rigtig billedbog om Peters jul – denne gang helt nyillustreret af Pietro Krohn alene. Teksten blev redigeret og udvidet, og billederne skåret i træsnit. Det pinlige omslag, der måske havde været årsag til kunstnernes største forbitrelse, blev kasseret.

I den nye »pragtudgave« skæver julemanden på titelbladet kærligt ned til Peters portræt. Julefar i denne udgave afviger en smule fra første udgaven; han nærmer sig den rigtige, rare julemand med det glade glimt i øjet. Han har stadigvæk sit særpræg, »for paa hans Hat foroven et lille Julelys der staar; det straalere og det skinner paa Næsen og de hvide Haar og paa hans røde Kinder«. Han har også en pelsbræmmed hue på. Fra nu af blev versene danske børns eje, og endnu kender både børn og voksne vist de første linjer: »Jeg glæder mig i denne tid. Nu falder julesneen hvid.«

Sammenligner man andenudgaven med den første udgave, er der stor forskel, men også nogle ligheder. Sammenligningen afslører især, hvor sjusket første udgave blev lavet. Billedet, hvor julemanden går på gaden, er i første udgave helt fortegnet og måske forskåret. Man må gætte sig til, at det er en lygtepæl til venstre for julemanden og trappesten til højre. I anden udgave er der ingen tvivl. I første udgave passer billederne heller ikke altid til opslaget tekst, f.eks. begynder bogen med et billede af Peter, der sidder ved vinduet og peger ud på køkkenmuren, hvor gåsen hænger. Her skulle billedet af bordet med julepynt og flag have været. Hastværk præger den lille bog, mens andenudgaven omhyggeligt blev diskuteret brødrene imellem.

Fortællingen om »Fatter Jul«

Johan Krohn, der bl.a. i mange år redigerede Ernst Bojesens »Børnernes Juleroser«, fulgte julemandens udvikling. I 1891 finder man en fortælling af ham med titlen »Fatter Jul«. Her skriver han, at Fatter Juls portræt kommer frem alle vegne:

»I Boghandlerens store Billedvindue ser man ham på Julekort og Glansbilleder, og tit troner han midt i Vinduet saa stor, at man kan

Tegning af Tom Petersen til Johan Krohns julefortælling »Fatter Jul« i »Børnenes Juleroser« fra 1891. Han kommer her både med juletræ, ris og gaver.

glæde sig over ham langt hen i Gaden, og i Chokoladebutikken staar han lige saa sikkert, og Konditor og Bager laver ham nok saa net af Kagedej, og Urtekræmmeren sælger ham i Massevis i Sæbe. Han er

altid let at kende: Han er klædt i en god, varm Pels, som naar ned under knæerne, og hvorpaa den friske Sne sidder og glimrer, og Pelsens Kabuds har han slaæet op over sit gamle Hoved, hvorfra det lange, hvide Skæg hænger ned saa smukt som Snevejr, og Benene stikke i et Par vældige Vinterstøvler, og Hænderne i røde, uldne Vanter. Paa Ryggen har han en Sæk Legetøj, og de dybe Lommer i Pelsen ere ogsaa fulde af Legetøj, saa fulde, at der stikker noget op af dem, snart et Dukkehoved, snart Hovedet af en Hest eller Mundingen af en Trompet eller Toppen af et Flag eller andre Julegaver – een Ting endnu stikker altid frem af Lommen på højre Side, det er ingen Julegave, det er hans Ris. Og saa maa man da ikke glemme hans glade og venlige Ansigt med de røde Kinder og det allervigtigste: Juletræet, som han bærer saa fornøjet og løfter saa højt, for det er jo Fatter Jul, som bringer Juletræet.«

Johan Krohn har her ændret sin beskrivelse af julemanden, der nu både har gavesæk og ris med sig. Fortællingen giver også en forestilling om, at julemanden nu for alvor fører sig frem på julekort, glansbilleder, sprællemænd osv. Riset og gavesækken hører med i billedet. Historien er illustreret af *Tom Petersen*, hvis Fatter Jul i store træk ligner »Faer Jul« fra 1865, selv om han både har gavesæk og ris. Lyset i toppen af hættten er dog forsvundet.

»Peters Jul« 1889–1942

»Peters Jul« er blevet nyillustreret flere gange. *Frants Henningsen* moderniserede den i 1889, hvor den blev trykt i farver. Han fulgte ret nøje Pietro Krohns illustrationer; men da *Erik Henningsen* moderniserede den i 1914 blev den helt omtegnet. Hans julemand blev forsynet med en gavesæk, selv om det ikke fremgår af teksterne.

Sidst blev »Peters Jul« i 1942 illustreret af *Herluf Jensenius*, der i humoristisk streg gengiver den gammeldags atmosfære. Julemanden vises kun på et enkelt billede, hvor han hyggelig og rar står med sit juletræ og et tændt julelys øverst i huen.

Kong Frost

St. Nikolaus er, som tidligere nævnt, en af julemandens stamfædre og forøvrigt også Ruslands skytshelgen. En anden forfader er den russiske *Kong Frost*, der ikke har meget med julen at gøre, og som slet ikke er børnevenlig. Et af de mest kendte eventyr om ham er i traditionel eventyrstil. En ond kone har en datter, en steddatter og en svag mand. Hun vil ikke vide af steddatteren, der både er køn og god, og

Julemanden, tegnet af Erik Henningsen til »Peters Jul« fra 1914. Julemanden bærer en gavesæk, selv om det ikke fremgår af teksten.

hun får derfor overtalt sin mand til at bringe pigen ud i vildmarken og lade frosten tage hende. Han græder, men gør, som hun siger. Efter at han har forladt datteren i den bidende kulde, kommer Kong Frost og ser hendes yndige ansigt. Han fortæller hende, hvem han er, og spørger, om hun er varm. Jo mere han knager og knitrer af frost, jo mere fryser hun, men tålmodigt bærer hun sine lidelser og hvisker til ham, at hun stadigvæk er lidt varm. Til sidst bliver Kong Frost blød om hjertet og svøber hende i pelsværk. Han henter en prægtig kappe til hende og et skrin med ædelstene, anbringer hende i en kane, der er forspændt med seks hvide heste og kører hende hjem. – Stedmoderen bliver vred og misundelig og kræver nu, at manden skal køre hendes egen datter ud i vildmarken, for at hun kan blive lige så rig. Det gør han, og Kong Frost opsøger hende og spørger, om hun er varm. Han får kun grove ord til svar, og til sidst bliver han vred og lader hende fryse til døde. Stedmoderen dør også, da hun omfavner liget af sin stivfrosne datter. – Kong Frost giver gaver til den gode pige, men den onde må lide den hårdeste straf, døden.

Senere udviklede Kong Frost sig, ligesom i vesten, til at blive den rare julemand, der kommer med gaver.

Kong Vinter og Onkel Rimfrost

Her i Norden kendes Kong Vinter bedst fra *Elsa Beskows* eventyr »Oles Skitur« (sv. udg. 1907, da. overs. 1910). Ole vil gerne møde Kong Vinter, og en dag kort før jul, da han er ude at stå på ski, råber han: »Tak fordi du endelig kom, kære Kong Vinter.« Pludselig står en gammel mand foran ham, gnistrende hvid fra top til tå. Det er ikke Kong Vinter, men »Onkel Rimfrost«, ham, der laver skoven så fin, at den blinker af hvidt glimmer. Han kniber Ole i øret og siger: »Du bliver ikke ked af det, selv om det bider lidt i Kinderne.« Onkel Rimfrost fører Ole til Kong Vinters slot, en sneborg, bevogtet af to isbjørne. Her sidder Kong Vinter høj og streng på sin trone af is med en hvalros på hver side. Han glæder sig over at høre, at Ole står på ski, kælker og løber på skøjter. Hos Kong Vinter laver små lapper julegaver, men kun ski, slæder og skøjter, og pigerne strikker varme vanter og sokker. De har travlt, fordi alt skal være færdigt til jul. Alligevel får de tid til at lege med Ole ude i sneen. De laver en snemand og slås med snebolde. Ole bliver til sidst bragt hjem af Onkel Rimfrost på ski, trukket af et rensdyr. »Om morgenen paa Juleaftensdag hørte Ole, at det bankede paa Ruden, og da han vilde kige ud, var hele Ruden saa tæt besat med de kønneste Isblomster, at han ikke kunde se det mindste igennem dem. Ole forstod straks, at Onkel Rimfrost hav-

As I drew in my head, and was turning
around,
Down the chimney St. Nicholas came with a
bound.
He was dressed all in fur, from his head to his
foot,
And his clothes were all tarnished with ashes
and soot ;
A bundle of Toys he had flung on his back,
And he looked like a pedlar just opening his
pack.
His eyes — how they twinkled ! his dimples,
how merry !
His cheeks were like roses, his nose like a
cherry !
His droll little mouth was drawn up like a
bow,
And the beard of his chin was as white as the
snow ;

St. Nicholas (Santa Claus), tegnet 1848 af T. C. Boyd til Clement Clarke Moore's digt fra 1822. Moore beskriver nøje Santa Claus og fortæller, at han er en lillebitte pusling, rund og glad.

de været der og hilse paa ham, og han sprang ud paa Trappen. Og der laa der to Pakker. En til Ole med et Par Skøjter, og en til Lillebror med en Kælk!« – Ole møder også Madam Tø og Prinsesse Forår, der fordriver vinteren. – I Elsa Beskows eventyr hører Kong Vinter og Onkel Rimfrost julen og Lapland til. Onkel Rimfrost er rar og god, selv om han er i familie med Jack Frost.

Santa Claus og Julemanden

Den julemand, vi kender i dag, har i høj grad hentet inspiration i Amerika, hvor han for alvor blev børnenes ven. Sankt Nikolaus, Sinterklaas eller Santa Claus var kendt fra Europa, men allerede i 1822 fik den amerikanske julemand her sin helt specielle udformning som den rare, tykmavede julemand, der kommer ned gennem skorstenen med gaver til børn. Videnskabsmanden og digteren fra New York, *Clement Clark Moore* (1779–1863), skabte ham i et helt privat digt til sine egne børn. Moore giftede sig sent og fik 9 børn. I Moore's fantasi ankommer julemanden i slæde, trukket af otte navngivne rensdyr. St. Nicks udseende beskrives malende i ord. Han er en lillebitte pusling, fra top til tå klædt i pelsværk; han bærer på ryggen en sæk legetøj.

Han har et muntert glimt i øjet, hans kinder er som roser, næsen er som et kirsebær, og hans skæg er hvidt som sne. Maven er kuglerund, og han ryger pibe. Han kommer ned gennem skorstenen og fylder gaver i de strømper, børnene har hængt op. Clement Moore havde en levende model til sin figur, en trivelig og jovial hollænder, der udførte småjobs for ham og andre. De engelske og hollandske traditioner blev udnyttet; men Moore føjede helt nye ting til. Digtet blev først trykt anonymt i 1823 i et ugeblad, men uden Moore's tilladelse, og han var fortørnet over, at det kom ud. Det blev imidlertid meget populært, og i 1848 udkom »A Visit from St. Nicholas« med seks træsnit af *T. C. Boyd*. Den er i dag mere sjælden end førsteudgaven af vor egen »Peters Jul«.

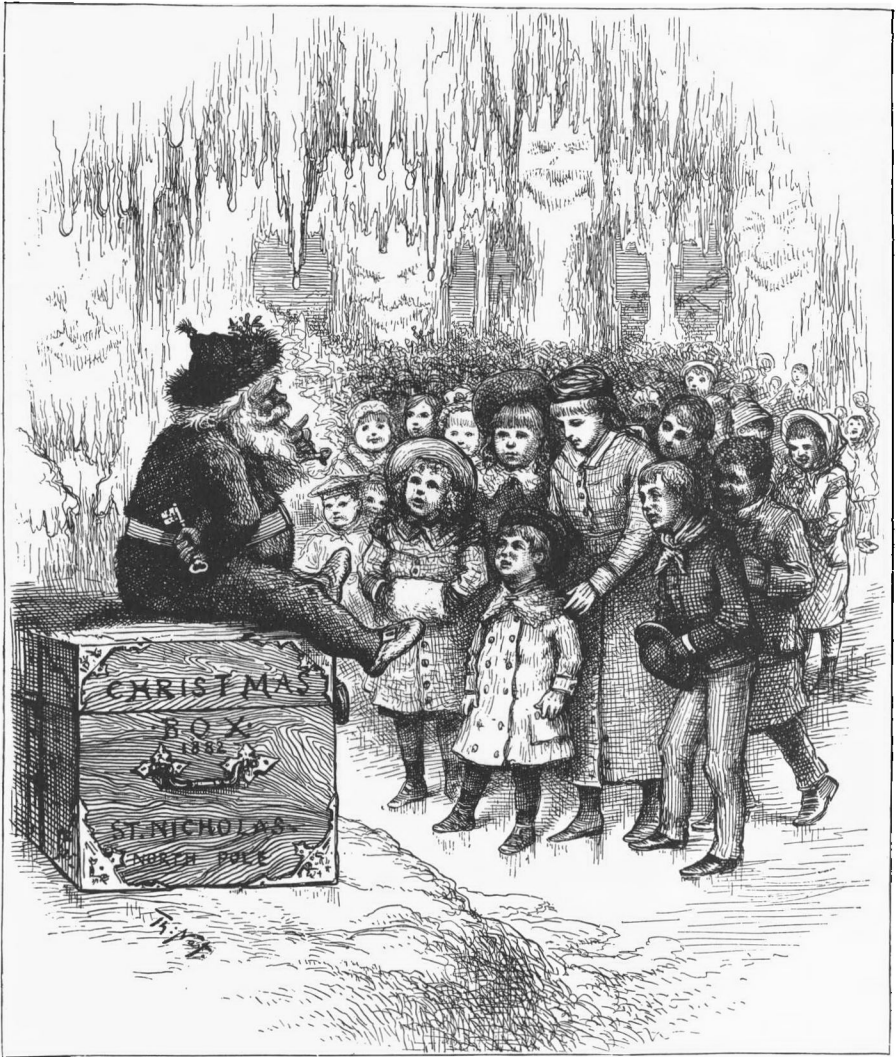
Det var først i sidste halvdel af forrige århundrede, at illustrationer af Moore's julemand vandt indpas, og den illustrator, der især bragte ham viden om, var *Thomas Nast* (1840–1902). Han illustrerede digtet, og hvert år tegnede han St. Nick til »Harper's Weekly« og til »Harper's Young People«. – Først i denne periode blev den amerikanske julemand også kendt i Europa. Fysisk blev han større og større.

Julemanden rejste nu frem og tilbage over Atlanterhavet, ikke mindst på julekort. Hvor han end kom frem, blev han tilpasset på den ene eller den anden måde, og han blev mere og mere populær i børnenes verden. I Danmark blev Moore's digt ikke oversat; men alligevel satte det sine spor. I *Louis Moes* »Julemandens Bog«, der udkom i 1899, bor julemanden i den evige vinter, og hvidbjørnen og den sorte hvalros er hans eneste naboer. Hans bestilling er at male legetøj. Møjsommeligt sidder han i slåbrok og maler med en pensel. Når julefesten står for døren, kommer en engel og hjælper ham pelsen på til den lange rejse. De kører i hundeslæde og har legetøj med. Slædehundene bliver i Lapland afløst af rensdyr og efterhånden slår nissen følge med dem. De fælder et juletræ, og »så går de ud i verden, julemanden, juleengelen og julenissen, med træet og gaverne og en glædelig jul til alle, stor og liden, fattig og rig, dig og mig«. Julemandens kåbe er grøn, han laver selv julegaver, og han er mild og god. Mon Moes julemand er den første, der selv fabrikkerer gaverne?

En julemands klædedragt kan falde lidt forskelligt ud; men da *Walt Disney* tog fat på ham, fik han sin endelige skikkelse, klædt i rødt men ellers nøjagtig som Clement C. Moore beskrev ham.

I *Walt Disney's* »Julemandens Værksted« (1935) er julemanden gået over til stordrift højt mod nord. Hans store borg er blevet til en fabrik. Der er postnisser, staldnisser, der passer rensdyrene, og ar-

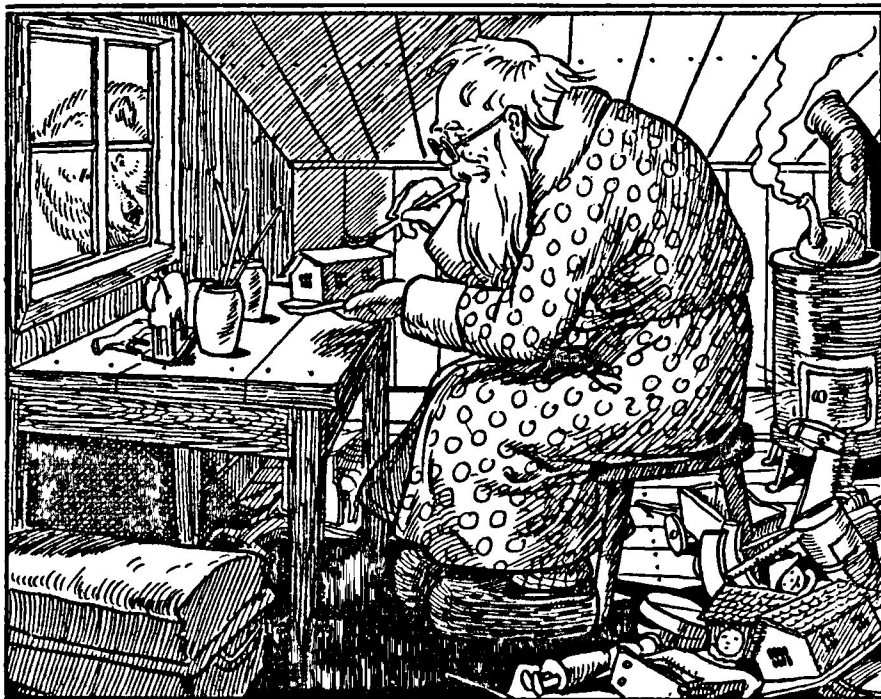

St. Nicholas, tegnet af Th. Nast til »Harper's Young People«, 1882. Han kommer fra Nordpolen, og Kong Vinter anes i baggrunden.

bejdsnisser, der står ved samlebånd og arbejder for fuld damp i legetøjsværkstedet. De fabrikere alle mulige slags legetøj, og støjen er så stærk, at de ikke kan tale sammen. Færdige dukker bliver sendt videre på roterende bånd til frisørsalonen, hvor deres hår bliver ondu-leret. Det er moderne tider og ikke helt tilfældigt, at Charlie Chaplin optræder som legetøjsfigur. Når tiden er inde og alt er klart, drager ju-

Julemandens bestilling er at male

Legetøj og først når den lange vinter=⁷
nat begynder, tør den gamle unde sig hvile.

Julemanden i Louis Moes »Julemandens Bog« fra 1899 bor på Grønland og maler selv møjsommeligt, iført slåbrok, sine julegaver. Isbjørnen ser til.

lemanden af sted med gaverne i en kæmpemæssig sæk. Han er jublende glad. Sneen synger under mederne, kanebjælderne klinger lifligt i den frostklare nat. Han tænker på alle de dejlige gaver fra værkstedet – på alle de glade og lykkelige smil, de vil kalde frem hos alle jordens børn – både drenge og piger – så det kan blive en rigtig juleaften for dem alle sammen.

*Som regel kører
julemanden i slæde;
men i vort århund-
rede har han også
ofte benyttet sig af
de mest moderne
transportmidler.
Illustrationen af
Alfred Schmidt i
»Børnenes Jule-
rosen« fra 1900.*

Fra de første spor af julemanden til vore dages PR-mand og klovnefigur, der vandrer om på gaden, i stormagasinerne og i mange hjem, er der et langt spring. Julemandens udseende vil nok næppe ændre sig meget fremover, for han er mere populær end nogensinde; han nænner heller ikke at straffe børn, selv om han stadigvæk spørger, om de nu også har været artige, og riset er helt forsvundet.

Hvis den ærværdige Sankt Nicolaus kunne se, hvad han er blevet brugt til i de sidste hundrede år, ville han sikkert rotere i sin grav.

Summary

Father Christmas

In the children's literature of the last century Father Christmas' appearance took shape little by little and he became a mixture of a number of different figures: the holy Saint Nicholas (Santa Claus), the harsh King Frost (Mr. Winter) and the popular Father Christmas from English nummeries.

Father Christmas appears for the first time in Danish in 1866 in a modest little edition of the classic picture book »Peters Jul« (Peter's Christmas) by *Johan Krohn*. »Den store Bastian« (great agrippa in »The English striewwelpeter«) which appeared in Danish in 1847 was, of course, originally the Catholic Saint Nicholas. In the German editions he is called »Der grosse Nikolas; however, in Denmark the stern bogeyman was never associated with the jovial figure of Father Christmas.

The first edition of »Peters Jul« was illustrated by *Pietro Krohn* and *Otto Haslund*, the cover proves not to have been by these two artists. It is copied from a German picture sheet »Herr Winter« from approximately 1847 with illustrations by *Moritz von Schwind*. In addition to this the first edition of »Peters Jul« in its external form was clearly patterned on a little book »King Winther«, which was printed in English in Hamburg approximately 1859 and published in Washington facsimile in by the Library of Congress in 1985.

The Danish Father Christmas figure, who in »Peters Jul« is called »Den gamle Julefaer« (Old Father Christmas), is in fact on the cover the stern Father Frost (King Winther) or his assistant Jack Frost. The text and the remaining pictures in the book present a milder figure, who have not much in common with Saint Nicholas, Father Christmas' earliest ancestor. He does not give any presents – neither does he give punishment – he only asks if the children have been well behaved.

The jovial, russet cheeked, pot bellied Father Christmas riding on his sleigh, drawn by eight reindeer, who descends from the chimney with presents for children, comes from America. The writer and scientist *Clement C. Moore* created him for his own children in 1822 in his Christmas poem »A Visit from St. Nicholas« or »Santa Claus«. It became widely known, also in Europe where it gained decisive importance for the development of the concept of Father Christmas.

With different examples it is shown how Father Christmas has been illustrated by artists such as *Thomas Nast*, *Louis Moe* and especially *Walt Disney* who has influenced our modern PR man, who rambles our streets and department stores and visit our homes. He is more popular with children than ever before – even though he is not taken too seriously any longer.